

Станка Иванова Даутовска

**ОСОБЕНОСТИ НА ПЕСЕННИЯ ФОЛКЛОР
В СЕВЕРОИЗТОЧНА ДОБРУДЖА**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на
образователната и научна степен „доктор“

Област на висшето образование: 8. Изкуства

Професионално направление: 8.3 Музикално и танцово изкуство

Докторска програма: „Музикознание и музикално изкуство“

Научен ръководител: доц. д-р Таня В. Бурдева

Докторантът е зачислен в докторантура на редовна форма по шифър 8.3. Музикознание и музикално изкуство.

Дисертационният труд е с обем от 240 страници се състои от увод, изложение в три глави, заключение, използвани литературни източници и седем приложения, които съдържат:

- Приложение № 1* Показалец на информатори от селата Медово, Овчарово и Кардам;
- Приложение № 2* Карта на селищата;
- Приложение № 3* Селища, в които са записани песните , имената на изпълнителите и номерата на песните;
- Приложение № 4* Разпределение на песните по размер;
- Приложение № 5* Илюстрации;
- Приложение № 6* Пореден списък на песните;
- Приложение №7* Звуконосител на песните с автентичните гласове на изпълнителите.

Дисертационният труд „*Особености на песенния фолклор в Североизточна Добруджа*“ е обсъден на заседание на катедра „Музика“ на Педагогически факултет към Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ на 28.02.2018 г. и насрочен за защита.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 17 май 2018 г. от 15,00 часа в зала 505 на Педагогически факултет на ПУ „Паисий Хилендарски“, град Пловдив, на открито заседание пред научно жури в състав: проф. Николай Иванов Стойков, проф. д-р Костадин Михайлов Бураджиев, проф. д-р Любен Цветанов Досев, доц. д-р Таня Викторовна Бурдева, доц. д-р Тодорка Христова Кушева.

Увод

Теоретични трудове и публикации по темата

Глава I

Географско разположение и исторически сведения на селищата в Североизточна Добруджа

- 1.1. Географско разположение на село Кардам, село Медово и село Овчарово
- 1.2. Исторически и демографски процеси

Глава II

Обществена, материална и духовна култура в Североизточна Добруджа

- 2.1. Традиции и поминък в региона
- 2.2. Песенен фолклор на изследваните селища. Класификация
 - 2.2.1. Класификация на песните от Североизточна Добруджа по функция
 - 2.2.1.1. Обредни песни
 - 2.2.1.1.1. Песните в календарните обичаи и обреди.
 - 2.2.1.2. Трудови песни
 - 2.2.1.2.1. На жътва
 - 2.2.1.2.2. На меджия
 - 2.2.1.2.3. На седянка
 - 2.2.1.3. Празнични песни
 - 2.2.1.3.1. На хоро
 - 2.2.1.3.2. На трапеза
 - 2.2.2. Класификация на песните от Североизточна Добруджа по тематика
 - 2.2.2.1. Битови песни
 - 2.2.2.1.1. Семейно битови
 - 2.2.2.1.2. Любовни песни
 - 2.2.2.2. Митични
 - 2.2.2.3. Обредно-тематични
 - 2.2.2.4. Хайдушки
 - 2.2.2.5. Исторически

- 2.2.3. Характерни музикални инструменти, хора и костюми на преселниците в селищата от Североизточна Добруджа
 - 2.2.3.1. Характерни музикални инструменти
 - 2.2.3.2. Традиционни хора
 - 2.2.3.3. Характерни костюми

Глава III.

Специфика на песенния фолклор и маниер на изпълнение

- 3.1. Песни на населението в село Медово
- 3.2. Песни на населението в село Овчарово
- 3.3. Песни на населението в село Кардам
- 3.4. Систематизация на песенния фолклор
- 3.5. Съвременно състояние на народната песен и маниер на изпълнение

Заклучение

Приложение № 1 Показалец на информатори от селата Медово, Овчарово и Кардам

Приложение № 2 Карта на селищата

Приложение № 3 Селища, в които са записани песните, имената на изпълнителите и номерата на песните

Приложение № 4 Разпределение на песните по размер

Приложение № 5 Илюстрации

Приложение № 6 Пореден списък на песните

Приложение № 7 Звуконосител на песните с автентичните гласове на изпълнителите

Увод

Добруджа има особено място в българската музикалнофолклорна традиция и култура. Тя е една от основните музикалнофолклорни области в България с подчертано характерни териториално-стилови черти, отличителни белези, характерни особености, проявяващи се в отделни специфики на интонационно-мелодичното, ладовото и метроритмичното съдържание на музикалнофолклорния материал и в наличието на някои самобитни песенни видове.

Традиционния фолклор продължава своето развитие до началото на XX век. След този период започва да се създава съвременният фолклор и професионалните изяви на народните изпълнители. Чрез традиционното устно съхраняване на народната песен (до 30-те години на XX век) и по-късно чрез влиянието на средствата за масова информация, днес ни привлича с особена сила красотата на песенното богатство на Добруджа. На създаването и развитието на песенния фолклор в Добруджа са посветени много трудове. Достигналите до наши дни добруджански песни са обект на множество изследвания на наши изтъкнати учени, етномузиколози. Много регионални изследвания разкриват интересни локални музикалнофолклорни явления в областта или отделни селища, изнасят някои неизвестни прояви, които допълват и обогатяват изследваното досега и очертават нови насоки за по-пълно и цялостно проучване на музикалнофолклорната практика и изпълнителство в Добруджа.

Добруджа е била обект на изследване от много фолклористи, етнографи и етномузиколози. В издадените трудове обаче, намираме малко информация за отделните райони на областта. Традицията и песента на населените места в Североизточна Добруджа не са проучвани и анализирани достатъчно до настоящия момент. Песенният фолклор от селата Кардам, Овчарово и Медово, който е обект на това изследване е съхранен и изпълняван от преселниците от румънска Добруджа. Това е основателна причина да се изследват детайлно особеностите на народната песен и изпълнителство в тази част от Добруджанска фолклорна област.

Добруджа е родният край на автора на това изследване. Личното ми отношение към българския музикален фолклор, познавателно отношение като професионалист и дългогодишен изпълнител на добруджански народни песни, включва това изследване съвсем естествено. Пред себе си открих необятни полета от автентични образци на добруджански песенен фолклор, който провокира изследователското ми търсене. Идеята за този труд изкрystalизира преди повече от тридесет

сет години, когато започнах да изучавам неизвестни, неизпяти дотогава песни, предадени ми от мои родственици. Това изследване се превръща от лично преживяване в изследователски **обект**, очертаващ определен интерес към онези непубликувани автентични песни от Североизточна Добруджа, чиито носители са все преселници по този край след румънската окупация.

Предметът на изследването е насочен към откриване на характерното, типичното за фолклора в Североизточна Добруджа по отношение на ладово-интонационен строеж; метроритмични структури; предназначение на песните, свързани с религиозни празници (пролетни и зимни) – обредни песни, битови песни, песни свързани с трудовата дейност на добруджанеца.

Обект на изследването са 60 на брой непубликувани автентични добруджански песни, събирани и записани на звуконосител (касета) от автора, през 1984 – 85-та год. Информаторите (изпълнителите) на тези песни са от различни селища, намиращи се в североизточната част на Добруджанска музикалнофолклорна област – с. Кардам (откъдето е родом авторът на това изследване), с. Овчарово и с. Медово. Към първичния източник – издирения, записан и съхранен на звуконосител песенен материал – следва да се добавят и спомените на информаторите, които се оформят от събрани разкази, за традиционните обреди и обичаи, във втора глава.

Настоящото проучване е продължител на регионалните фолклористични изследвания. То има за **цел** да попълни празните полета и представи неизследваният песенен фолклор на българските преселници от Северна Добруджа (Румъния), които и до днес населяват селищата в североизточната част на Добруджа.

Задачите, които си поставя настоящето изследване за реализиране на формулираната по-горе цел са:

1. Да се проучат литературните източници свързани с настоящата тема
2. Да се систематизират исторически и демографски сведения от изследвания регион.
3. Да се нотират и анализират мелодиите на записаните песни от Североизточна Добруджа
4. Да се изследват особеностите на музикалния език в Североизточна Добруджа.
5. Да се изследват събраните песни по функционален признак – въз основа на предназначението им.

6. Да се направят обобщения и изводи за характерните особености на изследваните песни от региона.

Хипотезата на изследването допуска, че:

- събирането и обследването на непубликувани народни песни от различни селища на Североизточна Добруджа
- анализирането на наличните фолклорни образци по различни показатели
- сравняването на получените резултати с тези от вече изследвани фолклорни образци от Добруджа, ще позволи да се направят важни изводи за уникалността на песенния музикален фолклор на Североизточна Добруджа

Всички песни са събрани, дешифрирани, класифицирани и анализирани от докторанта и разгледани в отделните глави на изследването, с оглед изясняване спецификата на песенния фолклор в региона.

С представения дисертационен труд се прави опит за проучване и изследване на народната песен в Североизточна Добруджа. Методологичната рамка, в която се извършва изследването, намира израз в следните методи:

Теоретични: теоретичен анализ, обобщаване и систематизиране на музикална литература за проучването;

Методи на музикалната фолклористика: исторически, сравнителен, диалектичен

Теоретични трудове и публикации по темата

За Добруджа са изписани стотици страници, публикувана е внушителна по обем литература: историческа, етнографска, нотна, краеведска. Не случайно една от книгите на Румяна Лебедева, носи заглавието „Златна Добруджа в българското етнокултурно пространство“ [Лебедева, Р., 2006]. В издадените трудове обаче намираме малко информация за отделните микрорайони на областта. Не прави изключение региона на Североизточна Добруджа, на чиято територия се намират селата Кардам, Медово и Овчарово. Това е основателна причина да се изследват особеностите на песенния фолклор в тази част от Добруджанската фолклорна област.

Публикациите по темата са систематизирани по два признака – научни изследвания и местни краеведски или любителски проучвания, подредени по хронологичен ред на изследване и публикуване. В обзора са включени трудовете на: проф. Иван Шишманов, Васил Стоин, Стоян Джуджев, Райна Кацарова-Кукудова, Елена Стоин, Николай Кауфман, Михаил Букурещлиев, Делчо Тодоров, Мариела Хрис-

това, Лозанка Пейчева, Венцислав Димов, Петър Крумов, Любен Бешков и Атанас Пеев.

В описаните по-горе изследвания не е проучена в детайли местната народна песен и съхранението ѝ до наши дни. Няма изследвания, свързани с песните на селата Кардам, Медово и Овчарово. Липсва обстоен анализ на фолклорно песенното наследство на тези села.

ГЛАВА I. Географско разположение и исторически сведения на селищата в Североизточна Добруджа

1. 1. Географско разположение на село Кардам, село Медово и село Овчарово

Най-източната част на дунавската хълмиста равнина е известна от XIV век до наши дни под името Добруджа.

Добруджа е историко-географска област на Балканския полуостров, която обхваща част от Долнодунавската равнина. На изток тя граничи с Черно море, на север и северозапад с река Дунав, на юг – с долината на река Батова. Неясна остава югозападната граница, където Добруджа постепенно преминава в областта Лудогорие. По силата на исторически причини областта е била разделена на Северна и Южна Добруджа, като днес първата е в границите на Република Румъния, а втората – на Република България.

Днешна Добруджа се разделя на три, постепенно прехождаци един в друг географски района: Добруджанско-черноморско крайбрежие, Добруджанско-дунавско крайбрежие и Добруджанско плато. Областта заема североизточния ъгъл на България и е обхваната административно от Силистренска и Добричка област.

В състава на областния и административен център Добрич влизат 209 села, три от които са селата Кардам, Медово и Овчарово. Селищата се намират североизточно от областния град Добрич, в близост до сухопътната ни граница с Република Румъния. Разположени са в Добруджанското плато. Платото е прорязано от няколко суходолия, които някога са били пълноводни реки. Климатът е умереноконтинентален, а подпочвените води, които се намират на 70 метра в дълбочина, са от изключително значение за местни жители. Селата Медово и Овчарово са две от 68 села на Община Добрич, а село Кардам е на територията на община Генерал Тошево.

Кардам или както е старото му име Харман куюсу, се намира на 30 километра североизточно от град Добрич. То е едно от големите добруджански села, подредено и благоустроено. През селото минава

международния път Добрич–Констанца. Там се намира и крайната гранична железопътна гара Кардам, на европейски път България-Румъния-Русия. От археологическите проучвания е установено, че в региона има могили, некрополи, каменна гробница от тракийската епоха. В южната част от селото личат следи от трако-римско селище – намерени са керамични фрагменти.

Овчарово е част от община Добричка, област Добрич. Намира се на 12 км от гр. Добрич, на 70 км от гр. Варна и на 35 км от гр. Балчик и морският бряг. Населението му наброява около 600 човека. През годините името на селото е променяно неколккратно. Няколко години преди и след Освобождението то е наречено Дургут халифе и Дургут Калфа. По-късно по времето на румънското господство, тогавашните власти го именуват Драгош Водъ. Селото остава с румънското си име до 1941 г. когато в региона започва инициативата турските имена да бъдат заменени с български. Оттогава до днес то се именува Овчарово, заради местността „Чобан мешеси“ (Овчарски дъб), намираща се покрай него [Топалов, Г. 2005:349].

Медово е село в състава на община Добрич. То е от най-новите села по този край. Създадено е от румънските власти за новопристигналите колонисти (румънци). Дотогава на това място не е имало селище. Имало е само една чешма, наречена „Йени чешма“, с което е наричана и местността край нея. Първото име на селото е Север Радулеску, който е румънски генерал, а от 1941 г. се преименува на Медово [Топалов, Г. 2005:322].

1.2. Исторически и демографски процеси

Добруджа е област, в която са се разигравали важни за българската държава събития. Тук са се кръстосвали движенията на много народи, предизвикани от различни подбуди и домогвания. Исторически е доказана ранната турска колонизация на добруджанските земи. Тя е последвала непосредствено след завоеванието и приключила до 90-те години на XIV век [Димитров, С., К. Манчев. 1971: 19 – 20].

Непосредствено преди завладяването на България от турците преобладаващото население на Добруджа е българско. След покоряването на Добруджанското княжество, турците подлагат на тежки изпитания българското население от този край. Унищожени са голяма част от добруджанските села. Още в първите десетилетия на робството започва продължителен процес на масово заселване на турско население в Добруджа, с което султанът иска да създаде преграда между поробенния български народ и Русия. Тогава българското население, под страх да не бъде избито, напуска родните си места. Една част

преминава Дунав и се установява във Влашко и Молдова, друга тръгва на юг към Източна Стара планина и по-надолу към Одринско. Малка част от българското население в Добруджа се запазва главно в крайдунавските селища в Тутраканско и Силистренско [Бешков, Л., 1998:25].

Особено масово е изселването след Руско-турската война от 1828 – 1829 г., която завършва с Одринския мир. Тогава дълги кервани от бежанци напускат родните си места от склоновете на Източна Стара планина и Източна Тракия и потеглят след руските войски. Много от изселниците спират в Добруджа, където се настаняват в изоставени стари села или основават нови. След години-две една част от ония бежанци, които заминали за Бесарабия, поради обхваналата ги тъга по родната земя и неудовлетвореност от новия живот в чужбина, се завръщат в поробеното отечество и остават из Добруджа. По такъв начин в Добруджа и особено в Добричко и Балчишко се заселва ново, предприемчиво, жизнеспособно българско население, известно със събирателното име „загорци“ и „тракийци“. Те основават нови махали в опустелите добруджански села или създават нови селища. [Иречек, К. 1978].

Дошли от Сливенско, Карнобатско, Ямболско, Елховско, Тополовградско, Малкотърновско и Харманлийско, новите заселници в Добруджа, са известни като „рупци“, „тронки“ или „токани“.

От село Гаван, Тополовградско, тогава заселват тук бежанци в селата Владимирово, Базаурт, Конак, Карапелит, Главан, Коларци, Попрусаново, Каменци, Гишаново и други. Те стават известни като „главанци“.

„Шиковците“ от Шуменско, Провадийско и Новопазарско отсядат в Калипетрово, Стрелково и други селища в крайдунавска Добруджа. Тях наричат така, защото вместо „ще“ изговаряли „ши“ („ши дойда“, „ши кажа“).

„Маджурите“ от Одринско, Лозенградско и Малкотърновско се заселват все тогава, а и по-късно в селата Екрене (Кранево), Теке (Оброчище), Чаталар (Батова), Сердмен (Орлова могила) и другаде.

Сред тези нови заселници в Добруджа продължава да живее – макар и пооредяло – и старото българско население на Добруджа известно с името „ерлии“, което на турски означава „местни жители“. Такова население е било запазено в крайдунавските села от Тутраканско и Силистренско. Там те се наричали „гребенци“. Следи от тях съществуват в селата Попина, Ветрен, Сребърна, Айдемир, Калипетрово, Малка Кайнарджа, Гарван, Белица и на други места.

Все в този период (1828 – 1878 г.) се създават нови или се възстановяват изостанали български села и в Северна Добруджа. Най-гъсто била населена с българи североизточната ѝ част, където от Кюстенджа и по посока на Бабадаг, Тулча и Исакча укрепват над 60 български села. Такива имало и на юг от Кюстенджа по посока на Мангалия и Балчик.

В Добричко, Балчишко се заселват котленски овчари, придошли със своите стада главно от Градец, Жеравна и Медвен. Отначало прииждат само на паша, но постепенно отсядат и образуват прочутите „котленски къшли“ – своеобразни овчарски задруги, известни само в България [Иречек, К. 1978].

Тази изключителна пъстрота на българското население в етнографско отношение е дала основание на Михаил Арнаудов за мисълта: „... така, че Добруджа ни дава в миниатюра етнографската картина на близо половина България“ [Арнаудов, М., 1923].

След Освобождението на България от османско владичество, по стечение на обстоятелствата и главно по политически причини населението на Добруджа остава твърде неспокойно. Още с решенията на Берлинския конгрес от 1878 г. територията на Добруджа се разделя на две, като северната част се дава на Румъния за компенсация срещу Бесарабия, която тя отстъпва на Русия [История на България 1961: 498 – 499]. Тази граница е съвсем изкуствена тъй като разделя една област, която не само в географско, но и в етнографско отношение представя цялост. Населението в тази област, българско в по-голямата си част, попада при два различни режима. Българското население в Северна Добруджа останали под властта на румънците [Романски, Ст. 1915].

Твърде скоро настъпват нови промени в политическите граници. След Междусъюзническата война, с Букурещкия мир от 28.VII.1913 г. Румъния придобива цяла Добруджа. Това довежда след себе си изменения и в състава на населението. Поток от българи се отправя от Южна Добруджа към България. Същевременно румънското правителство започва да настанява в Добруджа свои колонисти с цел да укрепи положението си. Най-напред идва румънската администрация, а след това и друго население. От 1919 г., след подписването на Ньойския мирен договор, установяващ резултатите от Първата световна война, това движение придобива характер на постоянно и равномерно заселване, което става особено интензивно след 1925 г.

Последното масово разместване на население в Добруджа настъпва през годините 1940 – 1941, когато с новата промяна на полити-

ческата граница между България и Румъния южната част на областта отново се връща в пределите на България. След Крайовската спогодба от 7.IX.1940 година, която предвижда още и задължителна размяна на население, започва изселването на българи от Северна Добруджа в Южна и на румънци – от Южна в Северна Добруджа. Това движение отново изменя поселищната картина на областта. Българското правителство се заема с настаняването и оземляването на преселниците, във връзка с което се изготвят списъци на новонастанените в различни селища на Добруджа. Преселниците са настанени в различни села и градове като най-значителна част от тях са настанени в днешния регион на Североизточна Добруджа – едни от тях са селата Медово, Овчарово и Кардам. Регион, характеризиращ се с голяма гъстота на населението и то предимно с преселници от Северна Добруджа. Те прииждат от румънските села Каранасуф (Истрия), Бейдаут, Голям и Малък Гаргалък, Инан Чешма, село Токсоф (Градина) и много други. Това са все села, които участват активно във възрожденските процеси, в руско-турските освободителни войни, а по-късно и в балканските войни. Много от тези села през възрожденския период издигат свои църкви, строят училища и читалища.

Непосредствено след тези преселвания поселищната картина на Добруджа не е твърде установена. Едва през следващите години селищата оформят онзи народностен състав, който се запазва и до днес.

ГЛАВА II. Обществена, материална и духовна култура в Североизточна Добруджа

2.1. Традиции и поминък в региона

От средата на XIX век земеделието става основен поминък на добруджанеца и скоро то дори подчинява на себе си цялостния бит на хората от този регион. Земеделието като основен поминък е икономическата база, върху която протича културната интеграция на различните етнографски групи. То е основата, върху която се осъществяват и всички останали процеси на обобщение и интегриране на материалната и духовната култура на добруджанското население [Дуков, Л. 1974:25].

Премахването на румънското господство създава благоприятни предпоставки за развитието на културно-просветния живот на добруджанци – за утвърждаване и разширяване на българските образователни и културни ценности. Оставането от Румъния наследство в този добруджански регион и последиците от половинвековното огранича-

ване на северно-добруджанските българи от родно образование и култура е изключително тежко. Огромна част от това население не знаят да четат и да пишат на български език, а само на румънски [Нягулов, Бл. 2007:577]. Една от първите задачи на българските власти е да се разкрият български училища, като се осигури нужният на първо време педагогически персонал и се обхванат подлежащите на обучение деца. Грижата на съответните педагогически органи и на учителите, при пълно съдействие от населението, още до лятото на 1941 г. е формирана почти изцяло училищната мрежа. През следващите три години са разкрити почти всички видове училища по съществуващата в България система: детски предучилищни, първоначални, прогимназии, вечерни и неделни училища. Заедно с учебното дело важна роля играят и читалищата – традиционните български институции, организатори на културно-просветни изяви, призвани да възродят българската национална духовност [Нягулов, Бл. 2007:580]. Основаването и дейността на читалищата било грижа на цялото преселено, добруджанско население. Междувременно изградени са театрални колективи, танцови и хорови – предимно от млади хора.

Читалищната дейност в селата е особено активна през социалистическия период. Със създаването на системата на художествената самодейност през 70-те и 80-те години започват изявите на сформираните преди това самодейни фолклорни групи. Техните участия се свързват с местни събития и чествания, юбилейни тържества, творчески вечери.

Години по-късно макар и с оскъдни средства дейността на читалищата продължава.

2.2. Песенен фолклор на изследваните селища.

Класификация

В многобройното песенно творчество на българския народ, съпътствало живота на населението през вековете, значително се открояват песенните образци на Добруджанската фолклорна област. Тяхното широко разпространение, мелодическото и поетическото разнообразие представят ареала на богат песенен край. От тази гледна точка не е чудно, че обект на това изследване е песенният фолклор на селища от Североизточна Добруджа. В този дял от изследването песните са класифицирани по функция и тематика.

2.2.1. Класификация на песните от Североизточна Добруджа по функция.

Българските фолклористи-музиковеци, класифицират песенния фолклор според неговата ситуативна обвързаност (функциониране), защото в миналото той е битувал в трудовото всекидневие, в обредите и в празниците. Класификацията по функция е въведена от Васил Стоин още през 1928 г. в неговия сборник „Народни песни от Тимок до Вита“. „...Осъществена въз основа на случаите, при които се изпълняват народните песни“ [Литова-Николова, Л. 1988:279], при функционалната класификация водеща роля изпълнява музиката, гласът на песента. В своя труд „Народ и песен: проблеми на фолклорната песенна традиция“ Тодор Иванов Живков обогатява и изяснява функционалната класификация, въведена от Стоин [Живков, Т. Ив. 1977]. Използването на тази класификация се свързва със ситуацията на изпълнението, докато текстът повечето пъти няма отношение към нея.

Класифицираните песни по функция обхванати в раздела са – обредни, трудови и празнични песни.

2.2.1.1. Обредни песни

Песента заема голям дял в живота на преселниците-добруджанци. Не без основание е популярното твърдение, че тя придружава човека от малък до гроба му при всички обществени положения, трудови занятия и празнични състояния.

Битът и културата в региона са се формирали в продължение на векове. Предаването на традициите, празниците, обичаите и обредите от поколение на поколение е помогнало за съхранението им до наши дни.

Традиционната обредност и празничност в Добруджа са били обект на изследване от музиковеци и фолклористи от БАН, а също и от краеведи. В изследванията си те имат общ поглед върху фолклора на цяла Добруджа. В студиите частично се засягат селата разположени в Североизточна Добруджа. Въпреки, че днес известен брой обичаи, обреди и песните към тях не се практикуват, те са останали в спомените на информаторите. Описаните и изследвани празници, обичаи и обреди, изложени в раздела са единствено тези, които имат пряка връзка с народната песенност и се базират върху теренни проучвания от страна на докторанта, с акцент върху подробна информация от информаторите. Проучването обхваща трите селища – Кардам, Медово и Овчарово. Тъй като в изследваната територия се спазват както официалните за България, така и традиционните празници, обичаи, обреди и ритуали, за по-голяма яснота е необходимо да се изясни

смисъла на термините „обичай“, „обред“ и „празник“. Мария Самоковлиева дава следното тълкувание на термините „празник“, „обичай“ и „обред“: „...празник е установен ден (или дни) в годината, в който се чества някой светец или събитие, като не се работи, а се устройват веселия и тържества. Обичаят е стереотипен начин на човешка дейност, който се копира от новото поколение. Обредът е една от съставните части на обичая, но не задължителна“ [Самоковлиева, М. 1995].

2.2.1.1.1. Песните в календарните обичаи и обреди

Прието е песните, изпълнявани по време на земеделските празници и обреди, които са прикрепени към датите от християнския календар, да се наричат календарно- обредни песни. Те представляват научен интерес както за фолклористи и етнографи, така и за специалистите по народна музика. Календарната обредност и свързаният с нея музикален фолклор са твърде значими. Те дават представа за миогледа на хората и за важни страни от бита и духовната им култура.

Зимните празници са били винаги скъпи за добруджанци. Надали другаде в страната, коледните обичаи са съхранявани и тачени с такава любов, както в тези добруджански села през годните на румънското господство. Тогава тези обичаи са здрава връзка на добруджанеца със скъпата родина.

Коледните обичаи в изследваните селища започвали пет дни преди Коледа – на **Игнажден.**, който наричали Малка Коледа. Тогава добруджанката варяла *мисир* (царевича) и с него гощавала първия посетител в дома наречен *полезник*. От този ден започвали и приготвянията на коледарите за обредите към **Голяма Коледа**. *Коладници* са наричани участниците в обичая *коледуване*. Те главно са ергени – мъже за женене между 16 – 20 годишна възраст. Събирали се предварително, за да изберат водач, наричан *станеник*, който трябвало да бъде женен. В навечерието на Коледа *станеникът* разпределял коледарите на две групи, наречени – *куди*. Той определял коя група в коя махала ще коледува. За осъществяването на обреда „певците“ се подбирали сред най-изявените от дружината. Интересното тук е, че те били разделени на две групи по двама и пеели антифонно – на запяване и отпяване. В състава на коледарската дружина били включени още *котка* и *касиер*. Котка са наричали момчета, които вече не сурвакат, но още не са заергенили. Те вървели преди дружината и *мяукали*, като с това съобщавали на стопаните за идващите коледари. Водачът на *кудата* задължително носел бъклица с вино. Преди полунощ, всички коледари излизат накрая на селото и според направеното предварително райониране на селището, коледната дружинка тръгвала да коледува. При тръгването

не се изпълнявала специална песен, не се ходи на църква, не бие камбана и не се гърми. Пристигайки, в двора на къщата коледари пеели определени песни за всеки член от семейството.

Обредът Коледуване в Североизточна Добруджа се е практикувал в традиционния си вид до 60-те – 70-те години на ХХ в., а след това постепенно губи първоначалния си облик. През 80-те и 90-те години на ХХ в. се забелязва известно връщане към старите коледарски традиции. Разликата е в това, че коледарските групи са изпълнявали песни, които не се разграничавали по предназначение – коя е за из път, коя за мома, ерген и т. н. Коледуването през този период вече е изгубило своята обредна функция и се възприема като начин за забавление. В наши дни коледари почти не се срещат.

Новогодишните обреди и обичаи се помнят, а на места, макар и редуцирано (с. Кардам), се изпълнявали първите няколко години след преселванията (1941 – 1944 г.). В новогодните обичаи и обреди в някогашна Добруджа участвали децата и юношите. Сведения за новогодния обичай **Плугушорул** има в годините след преселването (1940 – 1945) на българите от румънска Добруджа в селата от изследвания регион. За него свидетелства информатора Иван Павлов Яков (с. Кардам), роден през 1933 година в румънското село Токсоф. *„Срещу Нова година по-рано правийме Плугушорул. Събирайме са група само момчета и ходийме по къщите, като по-малките момчета имаха в ръцете си хлопки, траки от овце, а по-големите носеха бухай. Колкото по-силно дигайме шум с бухая, със звъниците и хлопките, толкоз по-силно нареждайме на един глас благословията: „Дий воловци работливи, да сте живи, да сте здрави, дий ..., айде докато е време нивите да изореме дий ...“* [с. Кардам, инф. Иван Павлов]. Този обичай е познат само на българите дошли от румънска Добруджа и се е практикувал само няколко години след завръщането им в родината – до края на 40-те години на ХХ век. Новогодишния ден **Васильовден** хората наричали *Сурваки* (с. Кардам) или *Суровака* (с. Овчарово). За него приготовленията започвали няколко седмици по-рано, до началото на коледните пости. Той е един от големите празници за добруджанци. Постепенно с годините обредът сурвакане на „Сурваки“ изчезва. Днес в селищата от Североизточна Добруджа не се срещат сурвакарски групи. Както и в цялата страна, единствено е запазен момента със сурвакането. Децата сурвакат само в семейството или при съседи и близки, изричайки първите фрази от благословията „Сурва, сурва година, до година, до амина“.

Йордановден е един от големите зимни празници, празнуван на 6 януари. По-старите хора го наричат още Водокръщение, свързан с вярването, че на този ден водата се кръщава, се пречиства. На Йордановден след обяд имало голямо хоро. Особено тържествено празнували именниците, в чийто дом ходили след хорото.

На **Ивановден** стават рано и будят имениците. Техни близки или приятели „...*вземат вода и им поливат да са измият. Ръсят им по главите*“. Имениците приемат гости в къщи. Пеят и танцуват на инструментален съпровод, най-често на гайда и акордеон.

В изследваните селища от тези традиционни йордановденски и ивановденски обичаи постепенно са отпаднали обредите, свързани с къпането и общоселското хоро. Днес празнуват само именниците, които канят гости у дома си вечерта.

Бабинден се явява последният от зимните обичаи. Това е празникът на бабата – най-старата и опитна жена в селото, която е помагала на родилките. Обичаят е съпроводен с множество обреди, чрез които младите майки се отблагодарявали на бабите. Според информаторите най-често пеели хороводни песни под инструментален съпровод – гайда, акордеон.

Трифон Зарезан (Трифоновден) е преди всичко празник на мъжете лозари. Този обичай е бил съпроводен от множество обреди целящи да осигурят плодородие на лозята през годината. Под съпровод на гайда са играели хора, понякога пеели песни.

Според православието 8 – 7 седмици преди Великден са **Заговезните**. Първо са месните, а после сирните. В едната неделя заговяват от месо (Местните заговезни), а в другата – от всичко: сирене, мляко, яйца (Сирни заговезни). Вечерта на **Сирни заговезни** се събирали близки и роднини и правели празнична трапеза. И в трите села подобно на ритуала извършван в цяла Добруджа е характерно прескачането на огъня за здраве, хамкането и вземането на прошка. Голямо празнично хоро, което е последното преди постите е събирало на мегдана цялото население. Всяка вечер от тези две седмици е ставало хоро на песен или под инструментален съпровод – гайди, гъдулки, физхармоника. В женските хора на песен са вземали участие най-гласовитите певици от селата. Захващали се за колан и пеели антифонно – със запяване и отпяване – песни. Характерна песен за Сирница е песента: „Какво се й хоро завило“.

След Сирни Заговезни християните започват Великденския пост. Седмицата след Сирни заговезни е известна като *тудорска неделя*, а празника **Тодоров ден**, празнуван винаги в съботата след Заго-

везни. На този ден и през другите празнични дни през Велики пости, когато не са се играели големи общоселски хора, момите са организирани различни игри. В тези пролетни момински игри девойките са изпълнявали традиционния лъкатушен буенец. Игрите на буенец, които са независими от лазаруването, са били съпровождани с песен. Такива песни са: „Снощи отидох мила мамо“ (с. Медово) и „Из двор ти ходя любе ле“ (с. Кардам).

Лазаровден е един от големите пролетни празници. Празнуван повсеместно в съботата преди Връбница. Той бил един от най-очакваните и жизнерадостни пролетни празници. Основните обреди на Лазаровден били свързани с игрите и песните на момичетата и момите. Лазарските песни и игри се учили и припомняли през постите – от Сирни заговезни до празника – когато се играело само *буенец*.

Чрез лазаруването малкото момиче се превръщало в мома и може да се момее – носели китки, нанизы, ходели по седенки. Всяка неделя привечер се събирали по махали и разучавали характерните за обряда песни. Главна роля в усвояването на обредните песни и танци за празника изиграва *водачката* на лазарките, която наричали още *войвода*. Нейна била и отговорността в подбора на най-даровитите, гласовити девойки, които ще участват в ритуалите на лазаруването. Характерни лазарски песни са „Иринчице ле Недюва“, „Трендафилко разговорко“ и „Похвали са буля на Калина“. В селата с преселници от румънска Добруджа, обичаите са се запазили до края 40-те години на миналия век. Днес благодарение на групите за автентичен фолклор започва и възраждането на лазарския обичай.

Неделята след Лазаровден е **Връбница**. Празникът се знае в цяла Добруджа. И този празник е свързан със пролетните момински игри на буенец. Те са продължение на обичаите и игрите на Лазаровден, от които не се отличават. Сутринта на Връбница всички момичета, които са лазарували, са се събирали и отивали на реката. Всяко едно от тях носело върбово венче с навит около него *нишан* от цветен конец. На реката момичетата играели буенец и пеели лазарски песни: „Та кой пере на реката“ и „Стоян мами дума“ След като приключат игрите и песните лазарките пускали върбовите венчета във водата и избирали *кръстничка*. С избирането на кръстничката, приключвала и обредността на празника.

Великден (Възкресение Христово) е един от най-големите християнски празници през годината. Той винаги е в неделя една седмица след Връбница. Има цяла поредица от обичаи и обреди в дните преди Великден в селата от изследвания регион. В трите Великденски

обредни дни, момите се обличали в най-красивите си и нови премени, които задължително показвали на празничните Великденски хора. Съпроводът на хората бил на песен или от различни музикални инструменти. Великденското хоро е голямо, в центъра на селото. На голямото хоро се пее песен, която в основата си има семейно-битово съдържание. Песните „Мари мале, мила мале мо“ (с. Кардам) и „Събрали се събор моми“ (с. Медово) са съхранени образци, които са били функционално свързан с великденското хоро.

Гергьовден (6 май) е празник на овчаря и е най-големият пролетен празник. Богатата обредност и обичаи на този празник са целели да осигурят здраве на хората и плодородие през годината.

На Гергьовден хората са излизали извън селото, „на зелено“, и там са си устройвали трапеза. Трапезата се превръщала в общо веселие. Момците си организирали игри със състезателен характер. На този ден се осъществявало едно от най-големите и продължителни хора. Обикновено хорото започвало от обяд и приключвало късно през нощта. Хората са съпровождани най-често от гайда. Песните на Гергьовден не са свързани със същността на обичая, а представляват типично хороводни песни: „Пасъл ми Стуян шиленце“.

Към пролетно летните календарни празници и обичаи най-съществено място заемат Лазаровден, Връбница, Великден и Гергьовден. За това добруджанското население те са едни от най-жизнерадостните празници в годината. С Лазаровден и Връбница са свързани моминските обичаи *лазаруване* и *буенец*, а големите общоселски хора – на Великден и Гергьовден.

Цикълът на летните празници започва с отбелязването на Еньовден на 24 юни. На този ден слънцето денят започва да намалява, а според преданията билките набрани рано през деня имали лечебна сила. Периодът на усилен жътва и вършитба е един от най-важните в стопанската дейност на добруджанеца. Стопанската дейност е обвързана с обредите и обичаите, свързани с празниците от този период на календарния цикъл. Такива празници са **Петровден**, който се празнува 5 дни след Еньовден, и **Павльовден** – на следващия ден. Известни като дни на християнски светци, те са свързани с чисто народни по своята същност представи, забрани и обредни практики. Според поверията на тези дни строго забранено било да се работи. На тези дни хората са се събирали на гости у именниците, пеели са песни, съпроводени с хора.

Есенните празници и обичаи се различават от другите в календарния цикъл, именно по своя характер – те са главно жертвени об-

реди. На предела между лятото и есента е **Голяма Богородица**. В тези села се е правел курбан, а след гощавката следвало веселие. От Богородица започвали и летните седянки. На тях освен хороводни песни се изпълнявали и безмензурни. Характерна песен е „Мама Доне дума“. От този ден до Димитровден се организирани общоселските хора, обикновено в неделя, на които се пеели едни и същи песни

Въпреки трудностите добруджанци за запазили не малка част от календарно-обредния цикъл. За това свидетелства организираният „Симпозиум по проблемите на фолклора и народните традиции в съвременната национална култура“ през 1973 г. в Албена, засягащ издирването, запазването и използването на фолклорната традиция в региона [Тодоров, Д. 1976].

С течение на годините календарната обредност и свързаната с нея песни постепенно започва да губи първоначалния си облик. Причина за това е миграцията на населението към градовете, което респективно води до откъсване от традиционното.

По-голямата част от празниците и обичаите, строго спазвани и почитани в миналото, днес са загубили своето влияние. Благодарение на самодейните състави за автентичен фолклор до наши дни са достигнали голяма част от обичаите и придружаващите ги обреди, представяни най-вече по съборите-надпявания под формата на театрални постановки.

Много от младите хора в този регион не са запознати с традиционните български празници. В съвременното отчасти се спазват обредите към Бъдни вечер, Коледа, Йордановден и Великден. Някои празници като Ивановден, Гергьовден са почитани като имени дни и отбелязвани с празненство.

Изпълнението на певиците, които в традицията са водеща фигура в хората на песен по Великден и Гергьовден, днес са изместени от инструменталисти, повечето от които дори не са с фолклорни инструменти. На празненството гайдата и кавалът са заменени със сватбарските оркестри.

2.2.1.2. Трудови песни

В селата от североизточния регион на Добруджа намират разпространение и народни песни, пряко свързани с трудовия процес. Те са се пеели на полето – на нивите, лозята, на седянка, на меджия. Съществен показател за връзката на песента с определен вид труд, това е нейният текст, който обикновено описва случка, станала по време на – вършитба, жетва, сенокос и т. н.

2.2.1.2.1. На жътва

Лятото с характерните в Добруджа жътварски песни е само в спомените на информаторите. Този цикъл песни е почти забравен. Типичната бавна, жътварска песен със всички нейни специфики не намират място в това изследване, тъй като в Добруджа, машината отдавна е заменила ръчния труд. Жътварските песни, които са обект на това изследване са записани в доста късен период от развитието им. Това са жътварски, хороводни песни със съобщителна функция „по пътя“ [Кауфман, Н. 2003]. Това обяснява и навлизането в този цикъл на песни, които в по-ранни години са се изпълнявали във всеки момент от работния жътварски ден, като песента „Пиленце ти гарванче“ (с. Овчарово).

По сведения на информаторите от нивата жътварките са тръгвали заедно и са вървели вкупом или по две, три. Песни, които са пеели на връщане от нивата, за „по пътя“ са се изпълнявали от две и повече жетварки, обикновено без отпяване. Такива са песните: „Слънцето трепти засяда“ и „Руска в село ходи“ (с. Кардам).

Песните за „по пътя“ на връщане от нивата в повечето случаи са твърде различни по мелодика, темпо и начин на пеене от типичните безмензурни, често с провиквания жетварски песни (като пример номер №20 с. Овчарово).

Отликите между жътварските бавни песни и песните за „по пътя“ се изразяват освен в темпото, което е виден белег, така и в по-слабото орнаментиране на тези в размер. При песните от групата „по пътя“ се очертават почти винаги в размер $2/4$ и в неравноделния – $7/8$.

Друг отличителен белег на тази група песни е наличието на думите „ходи“, „върви“ и др. Тези песни са с пълзяща мелодия. Те са с тонов обем, кварта (№21) и малка септима (№22) и двете песни с подосновен тон.

В песните по път, на връщане от жътвата не се наблюдават променливи степени, докато в обикновените жетварски песни е точно обратното. Причината вероятно е в това, че песните „по пътя“ се изпълняват групово и свободата на изпълнителите е по-ограничена: при колективното пеене е задължително да има спятост.

Липсва един от най-характерните белези на жътварската песен – провикването. Но на връщане от нивата то не е нужно.

2.2.1.2.2. На меджия

Друга група трудови песни са – на меджия. На меджия се събирали през септември, след прибиране на реколтата от полето, в случаи-

те когато някое домакинство в селото имало нужда от помощ за работата. Меджия се свиквала, когато нямало седянка, без значение дали е делник или празник. И тук трудовият процес е съпроводен с песни. На меджия в село Кардам са пеели песента: „Сади Неда ново лозе“.

2.2.1.2.3. На седянка

През дългите зимни нощи седенките са били място за труд и веселие, за разговор и харесване, дори и за приставане или грабене на мома. Заедно с труда (предене, плетене, везане на дантели и др.) са имали място песните, а накрая и хората. Събирането на седянката се е съпровождало с определена песен, различна в отделните села. На седянката преобладавали бавните песни: „Засвирил Стуян с кавали“ (с. Кардам)

По мелодика седенкарските песни са обикновено на бавни, богато орнаментирани мелодии, чрез които певиците показват майсторството си. Понякога на седянка се запяват и по-живи, близки до хоропроводните песни.

С развитието на стопанската дейност и навлизането на модернизирана техника в бита на населението, тези песни започват да губят своето предназначение. Въпреки това те продължават да битуват и изпълняват от по-възрастното население по селата в региона.

2.2.1.3. Празнични песни

Поначало празникът е много близо до обреда, но е по-широко родово понятие. Някои от обредите са се превърнали в празници. Празник може да има, и по календара или в семейството, но най-често празнични са неделните дни или специални поводи, при които се събират познати и близки. От малък или тясно-семеен празникът може да се превърне в родов, селищен или междуселищен (събор, панаир).

Различават се два празнични песенни цикъла – хоропроводен и трапезарски.

2.2.1.3.1. На хоро

Хороводният цикъл е най-широко застъпен в тези села от Североизточна Добруджа. Хората са се изпълнявали по различни поводи – на празниците, седенки, при сватбени и други обреди. Хороводните песенни са съпровождащи най-вече хорото. Хората са се организирали по различно време от календарния цикъл: през трите дни на Великден; летните от Гергьовден до жътва; есенни хора (по време на есенната седянка) и др. За всяко едно от тях се изпълнявали точно определени песни или инструментални мелодии.

Хорà на празници – организирали са се на празника на селото (сбор) или други големи календарни или църковни празници. В трите села имало ден, в който се провеждал, така нареченият сбор. В деня на сбора още от незапомнени времена на площада на селото се правели големи хорà, в които участие взимали и гостите от съседните села. Хорото се е извивало на хорището в центъра на селото, на него са се хващали и мъже, и жени. Съпроводът бил инструментален или на песен.

Традицията за игра на хорà на песен постепенно отпада, поради което се наблюдава изместване на вокалните хороводни мелодии от инструменталните. Хороводните песни се изпълнявали от най-добрите местни певци – две по две. Понякога са пеели и повече от две певци, а дори и всички, участници в хорото. Най-често антифонно, като двете групи певци се редуват със застъпване на фразата. След като приключат изпълнението на една песен, подхващали нова без да се пушат от хорото. Постепенно този стар начин на игра е бил заместен от народни (гъдулки и гайда в село Кардам), а по-късно от модерни музикални инструменти (акордеон). Тематично хороводните песни се открояват със своето голямо разнообразие.

От направените проучвания в изследвания регион относно провеждането на „сборовете“ в традицията и в наши дни, може да се констатира следното: Както в цяла Добруджа, така и тук в миналото хорàта са съпровождани най-вече на песен (пеене и отпяване) и музикални инструменти. Днес сборът на селото се е запазил като един от най-големите празници, който продължава да събира населението от селото, околните села. Прави се хоро, но за разлика от традицията, днес веселието се организира от кметството на селото. Антифонното пеене на певците и автентичните мелодии на инструменталистите са заменени с големи сватбарски оркестри.

2.2.1.3.2. На трапеза

Песните на трапеза в Добруджа се наричат „на маса“, „на моабет“. Те са предпочитани и най-често изпълнявани, защото се пеят на сватба, на гости, на угощение, на сбор. Интересът към трапезните песни се дължи преди всичко на поетичното им съдържание – те са исторически, хайдушки и битово – новелистични. Бавните трапезни песни характерни за региона са типични за Добруджанката фолклорна област. Те са с широк тонов обем, наситени са с богата орнаментика, изразена в групето, ролата.

2.2.2. Класификация на песните от Североизточна Добруджа по тематика

Опирайки се на класификацията по тематика на Петър Динеков можем да разпределим песните от разглеждания регион в следните групи: битови – със семейна, любовна и трудова тематика; митични; юнашки, хайдушки; исторически.

Тематичното жанровото разнообразие на песенния фолклор в Североизточна Добруджа не може изчерпателно да се разглежда в рамките на подобно изследване, поради ограничения си обем и задачи. За да се представят най-типичните страни на песенния фолклор в региона, който е обект на изследване, се разглеждат само най-характерните жанрове в които попадат – битови, любовни, митични, обредни и хайдушки песни.

2.2.2.1. Битови песни

2.2.2.1.1. Семейно битови

Семейно-битовите песни са едни от най-често срещаните в тематично отношение. В тематичен аспект поетичният текст на изследваните песни се отличава със своите специфики. Битови песни засягат различни страни от хрониката на селския бит и семейните взаимоотношения. Най-типичните сюжети и мотиви са посветени на взаимоотношенията в семейството са: *„силната любов на родителите към децата“*, *„отношенията между свекърви и снахи“*, *„безмерната обич между брат и сестра“*, *„песни за любовна изневяра“* и др.

2.2.2.1.2. Любовни песни

Текстовете на любовните песни показват основно отношенията между младите – за тяхното щастие, вълнение и разочарование породени от любов.

2.2.2.2. Митични песни

Митичните песни са друг раздел обогатили репертоара на населението в изследвания регион. В него влизат песни за всичко свръхестествено, в което са вярвали хората. Най-често срещани мотиви са отношенията между „юнак и птица“, мотивът за „залиubenата от змей девойка“ и „обладания от самодива момък“. Заедно с хайдушките и битовите те се считат за стари и хубави народни песни и са в репертоара на тези добри изпълнителки.

2.2.2.3. Обредно-тематични

Обредните песни са едни от най-разнообразните и богати фолклорни жанрове. Една част от обредите и придружаващите ги песни са свързани със стопанския календар: Коледа, Лазаровден, Гергьовден. По отношение на тематиката коледните обредни се отличават с известно разнообразие. Основната тема на коледните песни е за стопанско благополучие, благоденствие и щастлив живот, поетизирана е момината хубост и момковото юначество. Физическата красота на девойката се свързва с нейната работливост в поетичния текст на коледарската песен. Момковото юначество и сила е другия мотив, застъпен в тях. И най-беглият тематичен анализ на лазарските песни, особено песните на „буенец“, подсказва, че известна част от тях са любовни песни прикрепени по-късно към обичая.

2.2.2.4. Хайдушки песни

Най-голямо разпространение след битовите намират хайдушките песни. Песните с хайдушка тематика, в това изследване, са образци които попадат в следните групи: началния момент от битието на хайдутина, който напуска дом и близки за да приеме несгодите на борбата; песни за жени хайдутки; молби на жената на хайдутина да остави хайдутството. В поетичните текстове на някои от песните е отразен началния момент от битието на хайдутина, който напуска бащиния дом и семейство, за да приеме този страшен занаят – хайдутството. В тези песни, хайдутите и особено техните войводи са хора, които не могат да се примирят с турците и тягостното ежедневие на хората.

2.2.2.5. Исторически песни

Историческите песни в Североизточна Добруджа разкриват запазеното самосъзнание на населението. Според поетичните им текстове са очертани прежеждията на населението по време на войните, водени след Освобождението.

2.2.3. Характерни музикални инструменти, хорà и костюми на преселниците в селищата от Североизточна Добруджа

2.2.3.1. Характерни музикални инструменти

Не по-малко значимо и заемащо място в живота на добруджанци е инструменталното изкуство. Напълно запазени в тези добруджански села са характерните за цяла България народни инструменти – гъдулка, кавал и гайда. Различно е приложението на тези инструменти в музикалната практика на населението. На сватби и масови тържества в годините след преселенията се е свирило повече с гайда, гъдул-

ка(копанка). След появата на физармониката (хармониката) в този регион се образувала и така наречената инструментална „тройка“ – гайда, гъдулка и хармоника. С развитието на читалищната дейност и последващата от това поява на самодейните състави, се оформят и първите инструментални групи. Към състава на добруджанската инструментална „тройка“, след това се включва и акордеонът. Така практиката на сформираниите инструментални групи до края на 70- години е както съпровождащи семейните, празнични събития (сватби, семейни тържества, панаири), така и изяви на сцена – регионални и национални събори. (Дебрене, Копривщица).

2.2.3.2. За традиционните хорà

Всяко село е имало специално място, т. нар. „хорище“, „мегдан“, на което при празници и определени случаи са се изпълнявали масови хорà. Счита се, че едни от най-типичните за Добруджа танци и съответни танцови мелодии са „Ръка“, „Сборенка“, донякъде „Данец“ и др. Тук трябва да се изтъкне, че те не са се срещали из цяла Добруджа. В селата, заселени с българи – преселници от румънска Добруджа след 1940 година те не се срещат. Според Николай Кауфман тези хорà и съответните им мелодии, „...са внесени в Добруджа от населението, дошло от Балкана, или са били достояние на старите, местни добруджанци“ [Кауфман, Н. 1973]. На това го отвеждат наблюденията му на селата около р. Дунав и главно на онези, чиито жители са преселници от Търновско, Еленско, Габровско.

Смесените хорà, които се играят в селата с преселници са „Ръка“, „Четири пъти“, „Талима“, „Тропанка“. Всички тези хорà са в размер 2/4. В размер 7/16 с трети дълъг дял мъже и жени в смесено хоро играят – „Бръсни цървул“, „Дьортаяк“, „Заруй боб“, в размер 7/8 с трети дълъг дял – „Панделаш“, „Купанка“, в размер 9/16 с четвърти дълъг дял – „Изхвърли кондак.

Добруджанския „ръченик“ е любим мъжки танц в Добруджа. Груповото изпълнение на ръченицата *по тройки* или „Тройна ръченица“ е запазено и много популярно. И в трите селища се изпълнява в празничния, сватбен ден пред кръстника.

2.2.3.3. Характерни костюми на преселниците в селищата от Североизточна Добруджа

Важен елемент от традиционната култура, който създава зрителна представа за многообразието от преселнически групи в Добруджа е традиционната носия (облеклото). Тя е външния белег, който показва селищната принадлежност. Румънски заемки има женската

носия на преселките, това проличава в ярките цветове на носиите: жълти, розови, сини, лилави, зелени и червени цветове. Характерна украса за главите на „преселките“ са *джувки* от бели, сини, розови и червени панделки, забодени върху кърпата от двете страни на слепоочието. Тези предмети заедно с малък брой румънски термини, като „фота“ и „шори“ за пола и още някои други са единствените отличителни белези, от културата на другите групи добруджанско население.

Мъжката носия и в трите селища е сходна – чернодреша. *Ризата* е от бяло, памучно платно. Тя е украсена с тясна шевица по пазвата и ръкавите. Горна дреха над ризата е *елекът*, който с богата украса от гайтани. *Гащите* към мъжката носия преселниците в тези селища назовават „учукур“.

Младите мъже носят ярко червени пояси, а по възрастните се опасват с тъмночервени пояси без кенари. По отношение на обуването, традиционни средства за опазване на краката са *бели навуца*, а на главите слагат *черни калпаци*.

ГЛАВА III. Специфика на песенния фолклор и маниер на изпълнение

Към допълнителното изясняване и обосноваване на много общи музикални белези в добруджанският песенен фолклор има предизвиканите от различни исторически обстоятелства многократни размествания на големи групи население. Повечето от преселванията на населението в проучвания регион имат посока север – юг и обратно и това спомага за съхранението на регионалните сходства в различните части на Добруджа.

С изследването и записването на песни от селищата на Североизточна Добруджа, всъщност се акцентира върху песенния фолклор на българи, „преселници“ от румънска Добруджа по силата на Крайовския договор от 1940 година.

В тази част от настоящото изследване следва да бъдат представени и анализирани 60 на брой песни от селата – Медово, Овчарово и Кардам. Тези песни всъщност са и обект на изследване в този труд. Песенните образци на селищата от изследвания регион носят спецификата на Добруджанския песенен стил. До отчитане на регионални, отличителни белези се стигна по време на теренните проучвания. Съжденията в трета глава представят анализи на най-характерните песенни образци с локални белези относно изразните средства (мелодика и орнаментика, ладови структури, тонов обем, метро-ритмика и

текст). Поради естеството на този труд, основният използван метод е музикално-теоретичен анализ.

3.1. Песни на населението в село Медово

От трите села намиращи се в Североизточна Добруджа с. Медово е в най-голяма близост до областния гр. Добрич. Въпреки емиграционните процеси към града, автентичният песенен фолклор и изпълнителство в селото, успява да се запази до наши дни. Записаните от докторанта образци датират от 1985 г., а информатор е 74 годишната Ненка Пеева. В запазените в репертоара на информаторката песни, най-много са песните на „буенец“, които са разгледани в Глава II (№ 7, № 9, № 10, № 11, № 13, № 14, № 16 и № 17). Запазени са всичките им характерни белези, които се откриват в мелодиката, чрез метроритъма.

От разгледаните песни от село Медово, доминират песните в еолийски лад като: Само 2 песни са в еолийски тетраход с подосновен тон: $f^1-e^1-d^1-/c^1/$. Това са песните: № 31 „Докарал ми е кара Димитър“ и №30 „Стоян мами си тихом думаше“. И двете песни имат за встъпителен и заключителен тон – ре $/d^1/$.

В строежа на еолийски пентаход са също 2 песни, но са без подосновен тон, в звукоред: $a^1-g^1-f^1-e^1-d^1$ – № 17 „Пасъл ми Стуйан шиленца“ и №11 „Похвали са буля на Калина“. И двата звукореда имат за заключителен тон – ре $/d^1/$.

Във фригийски пентаход с подосновен тон е 1 песен, в звукоред: $g^1-f^1-es^1-d^1-/c^1/$. Това е песен № 34 „Росен росен, зелен росен“. Встъпителен е тона – до $/c^1/$, а заключителен е тона –ре $/d^1/$ от звукореда.

Най-много са песните в еолийски хексаход с подосновен тон. Шест песни в звукоред: $a^1-g^1-f^1-e^1-d^1-/c^1/$ – № 29 „Мене ми е драго Станке ле“, № 9 „Обляла ми бяла ода“, №5 „ Припаднала тъмна мъгла“, № 33 „Георги на Донка думаше“, № 7 „Снощи отидох мила мамо“ и №35 „Кера Ивану думаше“. Функцията на заключителен тон на всички звукореди има тона – ре $/d^1/$, като пет от тях имат за начален тон g^1 , а един тона – a^1 . В йонийски тетраход са 2 песни. Те са в звукоред: $g^1- fis^1-e^1-d^1$, като имат за начален и заключителен тона – ре $/d^1/$. Това са песните – № 32 „Мама на Иван думаше“ и № 14 „Стоян мами дума“

В йонийски пентаход с подосновен тон е 1 песен – № 13 „Такой пере на реката“. Тя е в звукоред: $g^1- fis^1-e^1-d^1-/c^1/$ - и има за начален и заключителен тон – ре $/d^1/$.

В йонийски пентаход са още две песни, но без подосновен тон. Те имат звукоред: $a^1- g^1-fis^1-e^1-d^1$. Функцията на заключителен тон – ре $/d^1/$ имат и двата звукореда, като единият има за встъпителен тон –

ми /e¹/, а другият тона – ре /d¹/ . Това са песните – № 10 „Иринчице ле Недюва“ и № 36, „Ранила ми е Станчица“.

В йонийски хексахорд е 1 песен – „Събрали са събор моми“. Нейната мелодия има звукоред: h¹- a¹-g¹-fis¹-e¹-d¹. Начален тон е – ла/a¹/, а заключителен тон – ре /d¹/.

Преобладават песните на буенец в двувременен метрум 2/4, които имат много разнообразен стихо-мелодичен ритъм. Срещат се следните видове: 4+4; 4+4+3 (с трисрична вметка); 4+4+4 (с рефрен); 5+5; 6+6; 6+6+3 (с трисрична вметка); осмосричник 5+3; седмосричник.

Орнаментиката е по-бедна при бързите песни, но е по-богата при безмензурните. В хороводните песни, които значително преобладават, мелодичната им линия се развива постепенно, като секундовите ходове понякога се прекъсват от интервал терца, най-много кварта. Характерни орнаменти са форшлаг. При безмензурните песни, орнаментите се групират най-често в четири тона – шестнадесетини, пет тона (квинтола), септола. Типично е и легатирането на първия тон от групата с предходния, обикновено по продължителен тон. Често присъстват орнаменти с повторение на съседни тоново – двойно повторение.

При проучването на източници за песенния фолклор на Добруджа се установяват различни мелодични и текстови варианти на няколко песни от това изследване. В сборника на известният композитор Петър Крумов – „Път през житата“ от 2006 година, са публикувани две хороводни песни, които са от репертоара на различни изпълнители. Същите две песни, са част от обекта на това изследване и са записани от Ненка Пеева от село Медово (№ 34 и № 36). Двете песни имат едно и също заглавие: „Ранила ми е Станчица“ и „Росен росен, зелен Росен“ („Росен росен“ е заглавието в сборника с добруджански песни). И двете песни са лазарски по функционален признак. Първата песен – „Ранила ми е Станчица“ (предоставена на Петър Крумов от певеца Георги Жеков, който е родом от Силистренското село Айдемир, през 1941 г.) е вариант на песента на Ненка Пеева от село Медово. По отношение на текста на песента – различия има. Текста на песента от с. Медово е автентичен, по-развит и пълен с емоционална образност, а другия е съкратен, т. е. редактиран. Евентуалната редакция на текста от Айдемир, вероятно е направена от съображение – сценично, концертно представяне на песента. По отношение на мелодията, разликите са незначителни. Очевидно те са при „дешифровките“ на песните и стил на записване. Метрумът е един и същ за двете песни. Записани са в размер 2/4. И двете песни имат амбитус квинта. Структурното изграждане на двете мелодии е абсолютно еднакъв – в

рамките на йонийски пентахорд ($d^2-c^2-h^1-a^1-g^1$ - Айдемир и $a^1-g^1-f^1-e^1-d^1$ – с. Медово). От съпоставката, става ясно, че една и съща песен, която по първообраз е обичайна лазарска песен, съпровождана пролетните, момински игри – на „буенец“ и е изпълнявана от моми, е получила нова интерпретация. Новият вариант е в мъжко изпълнение, а и с друго въздействие. Георги Жеков е предал хороходен характер на песента, предназначена за друго място на функциониране – новото празнично хоро на добруджанеца, събори за народно творчество, сценични изяви и др. Може да се предполага, че тази стара, обредна песен на „буенец“ е претърпяла кръстосване, като след преселванията през 1940 година се е разпространила и сред населението на Крайдунавска Добруджа. Подобна е съпоставката и на другата лазарска песен „Росен, росен, зелен росен“ (№ 34) и варианта ѝ със заглавие „Росен, росен“ намерила място в сборника на Петър Крумов от 2006 год. Като изпълнител на песента в същия сборник – „Път през житата“ – е посочен Кольо Кавръков. Той е роден през 1925 година в Румъния. През 1940 година се преселва в град Тервел. Като съдържание, текста на песните е сравнително еднакъв. Стихът е осмосричен от вида 5 + 5 срички и в двата варианта. Метрумът също е еднакъв – и двете мелодии са записани в размер 2/4. И двете мелодии имат амбитус квинта, с подосновен тон.

3.2. Песни на населението в село Овчарово

В село Овчарово голяма част от песенния фолклор се е съхранил до наши дни, благодарение на приемствеността между поколенията. Песните са изключително едногласни. Техен носител са предимно жени. Жителите на село Овчарово и до днес продължават да съхраняват и популяризират фолклорното си наследство. Достигналите до нас бавни песни са се изпълнявали най-вече на седянка и жътва. Репертоарът на местните изпълнители изобилства от безмензурни песни, но се срещат и хороходни. Всички хороходни песни са в двувременен метрум – равноделния 2/4. с тонов обем от чиста квинта до септима. Диатониката е характерен белег на добруджанския песенен фолклор от с. Овчарово. От направените анализи на песните от село Овчарово следва, че:

Една песен е в йонийски пентахорд; $a^1-g^1-f^1-e^1-d^1$. Това е песен № 38 „Пиленце пее Доре ле“.

В еолийски хексахорд с подосновен тон са 2 песни: $h^1-a^1-g^1-f^1-e^1-d^1$ / № 20 „Пиленце ти гарванче“ и № 40 „Мама на Георги думаше“. И двете песни са безмензурни.

В еолийски хептахорд без подосновен тон е 1 песен: $c^2-b^1-a^1-g^1-f^1-e^1-d^1$ – №39 „Седнало Раде“.

Във фригийски октахорд с добавен подосновен тон е 1 песен: $d^2-c^2-b^1-a^1-g^1-f^1-es^1-d^1-/c^1/$ – № 37 „ Мама на Стуян думаше“.

Орнаментиката е представена от единичен и двоен форшлаг при хороводните песни, а при безмензурните групето в различна направа и рулада. Тя е по-богата при безмензурните песни и по-бедна при бързите.

Текстът на песните отговаря на говорния диалект.

Преобладаващо стихосложение е осмосричник от вида 5 + 3, както 5 + 3 + 3 (с трисрична вметка).

3.3. Песни на населението в село Кардам

От трите села, които попадат в това изследване, репертоарът на населението от село Кардам е най-богат. От там са и най-големият брой записани песни, които са обект на това изследване. Техни изпълнители са: Димитър Петков, Евдокия Желязкова, Еленка Павлова, Станка Маринова и Янка Василева.

Разгледаните и изследвани песни от репертоара на село Кардам, обособяват следните специфични, отличителни белези, които са запазени и до днес.

Тоновият обхват на песните тук е разнообразен. Като цяло диапазонът на бързите песни е малък, достигащ в повечето случаи до голяма секста, при безмензурните се забелязват образци, с голям обем, достигащи до октава, нона.

Относно ладовата структура – тук преобладават диатоничните ладове: еолийски, фригийски, дорийски, йонийски. Срещат се и хроматични звукореди, както и образци в биладов строеж (предимно в съотношение еолийски – фригийски).

От разгледаните песенни образци в еолийски лад са:

Само една песен в еолийски тетракорд с подосновен тон: $f^1-e^1-d^1-/c^1/$. Това е песен № 48 „В село златари дойдоха“. Тя има за начален и финален тон – ре $/d^1/$.

В еолийски пентакорд са 2 песни, като едната е без подосновен тон, в звукоред: $a^1-g^1-f^1-e^1-d^1$ – № 41 „Турци Калини думаха“ а № 52 „Радяна мама думаше“ има в звукоред един подосновен тон до $/c^1/$ – VII-ма степен. И двата звукоредата имат за финален тон – ре $/d^1/$.

В строежа на еолийски октахорд с подосновен тон до $/c^1/$ – VII-степен са 3 песни Те са в звукоред: $c^2-b^1-a^1-g^1-f^1-e^1-d^1-/c^1/$ – № 27 „Стоян Милица думаше“; № 49 „Малка мома, двори мете“ и № 60 „Разбуля се джанъм Стоян“. И трите звукоредата имат за финален тон –

ре /d¹/. Амбитус нона (със същата ладова основа) има една песен – № 28 „Какъв ми спомен станало“. В състава на нейният звукоред също има подосновен тон: d² c²-b¹- a¹-g¹-f¹-e¹-d¹- /c¹/.

В дорийски хексахорд с два подосновни тона, съответно – VI-та и VII-ма подосновни степени от звукореда е песен №1 „Стани станинине“: Нейният звукоред е: g¹-f¹-e¹-d¹- /c¹- h/. Характерна каденца – VI-та- VII-ма – I-ва степен във финала на песента в рамките на хексахорда. В дорийски хексахорд с един подосновен тон е песен № 19 „Мама Доне дума“: Нейният звукоред е: a¹-g¹-f¹-e¹-d¹- /c¹/.

В дорийски хептахорд е 1 песен, в звукоред: c²-b¹- a¹-g¹-f¹-e¹-d¹ – №54 „Ганчица булка хубава“, а песен №25 „Да се провали Митрополия“ има в звукореда един подосновен тон до /c¹/ – VII-ма степен. Тя има за строеж октахорд: c²-b¹- a¹-g¹-f¹-e¹-d¹-/c¹/. И двата звукореда имат за финален тон – ре /d¹/.

Във фригийски лад са значителен брой песни.

В строежа на пентахорда попадат песните: № 6 „Какво се хоро завило“, № 12 „Трендафилко разговорко, № 43 „Иван на Неда думаше“, № 44 „Иван на Рада думаше“ и № 47 „Ганка на Вълчо думаше“. Те имат следния звукоред: a¹-g¹-f¹-e¹-d¹.

Във фригийски пентахорд, но с подосновен тон са 2 песни – №26 „Иван Калини думаше“ и №46 „Пиленце пее мале мо“ g¹-f¹-e¹-d¹-/c¹/.

В йонийски лад са друга част от песните на селото.

В йонийски тетрахорд е 1 песен – № 45 „Дели Добри пръстен дава“. Тя е в звукоред: g¹- f¹s¹-e¹-d¹- и има за начален тон – сол / g¹/ и финален тон – ре /d¹/.

В йонийски пентахорд е 1 песен – № 2 „Заял ми се, запил ми се“. Тя е в звукоред: a¹ g¹- f¹s¹-e¹-d¹- и има за начален тон – фа f¹ и финален тон – ре /d¹/.

В йонийски хексахорд са 4 песни. Те имат звукоред: h¹-a¹-g¹-f¹s¹-e¹-d¹. Това са песните – № 8 „Из двор ти ходя любе ле“; № 15 „Мъри , мале, мила мале мо“; № 23 „Сади Неда ново лозе“ и № 42 „Стоян пред гора вървеше“. Функцията на финален тон е определена на – ре /d¹/ и в четирите звукореда, като първите три песни имат за начален тон – фа /f¹/, а четвъртата песен в хексахорд има за начало тон – ла / a¹/.

В йонийски хексахорд с подосновен тон – VII-степен е 1 песен – № 53 „Горо, горо зелена“. Нейната мелодия има звукоред: a¹-g¹-f¹s¹-e¹-d¹-/c¹/. Начален тон е – ла /a¹/, а финален тон – ре /d¹/.

Съществува пример с променлива V-та, VI-та и II-ра степен. – песен № 55

Многобройни са примерите с биладов строеж , при които се съпоставят ладови структури, предимно в съотношение еолийски – фригийски лад. Това са примери № 18 „Радина мама думаше“, № 24 „Засвирил Стуян с кавали“, № 57 „Изгряло ѝ звезда Деница“ и № 59 „Остана Станка сираче“.

Интересното тук е съществуването на образец с хроматична структура , ладова основа необичайна за региона – макам „хиджас“. Това е песен № 50 „Брала мома божур цвете“. Тя има следния звуко-ред: $a^1 - g^1 - fis^1 - es^1 - d^1 - /c- h/$

Характерен инициалис в песенните образци е: I-ва, III-та, IV-та, V-та, VII-ма, както и нетипичния ход II-ра – I-ва степен.

Финалисът се очертава най-често от I-ва степен, както и нетипичния завършек на V-та степен . № 22 „Руска в село ходи“.

Метричното разнообразие е представено основно от 2/4 и неравноделни: 5/8, 7/8 и 9/8 най-вече при обредните песни.

Поетичният текст на песните съответства на специфичния говорен диалект, характерен за населеното място. Текстът на песните носи фонетичната характеристика на говора.

В по-голямата част от примерите стихосложението е в осмосричник, най-често от типа 5 + 3, но не липсват и такива от вида 5 + 3 + 3 (с трисрична вметка), 4 + 4, 4 + 4 с рефрен 6 + 6 срички. Други видове са: шестосричник от вида 3 + 3; седмосричник от вида 4 + 3, 5 + 2; десетосричник вид – 5 + 5, дванадесетосричник вид – 6 + 6 с трисрична вметка др.

В орнаментално отношение се наблюдава по-бедна орнаментика при хороводните и богата при безмензурните песни. В хороводните песни, изразена чрез единичен и двоен форшлаг. Безмензурните песни са с богата орнаментика, включваща групето в различна направа. Някои от бавните песни от село Кардам са така пищно украсени, че основната мелодическа линия едва прозира през орнаментиката. Изобилните орнаменти, правят мелодичната линия свързана, непрекъснатата от големи скокове, тоновете се преливат един в друг и за тия именно песни информаторите казват, че се *леят*.

Също при проучване на източниците за песенният фолклор на Добруджа, автора на този труд открива още един, много ценен материал в сборника „Народни песни на българите от Украинска и Молдовска ССР“, на Николай Кауфман. Една от лазарските песни, която е обект на настоящото изследване (№ 50) и е записана от село Кардам, е сходен вариант с двете песни от репертоара на бесарабските българи.

От изследваните от Кауфман от село Виноградное и от сбирката на Кина Янкова песни, етномузикологът забелязва известна близост в мелодиите на песента „Брала мома божур цвете“, която и в двата ѝ варианта е лазарска, но отбелязва структурните им различия. Едната е съставена от 7-тактови предложения, а другата от 8-тактови. Макар и с близка мелодическа линия, двете песни са в различни ладове – едната е в дорийски (по Глареан), другата в миксолидийски. “ Песента от село Кардам също е лазарска. Текста е сходен с този на двете песни, без да е абсолютно еднакъв. Тя има същото заглавие „Брала мома божур цвете“. Песента от село Кардам е предадена от Еленка Павлова, а тя е научила от своя баща Павел Яков. Семейството на Еленка Павлова са преселници от село Градина (Токсоф) – Румъния през 1940 година, но други нейни родственици се установяват в село Криничное (Чешмя варуита) в Бесарабия.

Въпреки допирните точки, общо взето, трите лазарски песни на с. Виноградное, на Кина Янева и песента от с. Кардам (№ 50) са доста различни. Мелодическата линия на песента от с. Виноградное и тази на с. Кардам имат видима прилика, докато с тази от сбирката на Кина Янева – само по текст. Близка е мелодическата линия в двуредичната песни с по 8-тактови предложения от с. Виноградное и с. Кардам. Песента от Виноградное е в миксолидийски лад, разновидност на диатониката, докато примера от с. Кардам е в хроматичен лад – макам хиджас. Тези мелодически развития са съществени. Различен е и метрума на двете мелодии. Едната е записана в размер 2/4, а другата в 5/8. Със съпоставките да двете лазарски песни от с. Виноградное и варианта на Кина Янева, Николай Кауфман представя степента на съхраненост и трансформиране на музикалния фолклор на бесарабските българи след пренасянето му в чужда интонационна среда. Като се отнесе към тази съпоставка и третия вариант от с. Кардам, се потвърждава не само тезата на етномузиколога, но и новия живот на песента, чрез различна интерпретация.

3.4. Систематизация на песенния фолклор

С изследването и записването на автентични песни от селищата на Североизточна Добруджа, всъщност се акцентира върху песенния фолклор на българи, „преселници“ от румънска Добруджа по силата на Крайовския договор от 1940 година. Изследваният и анализиран песенен фолклор на селищата – Кардам, Овчарово и Медово, има „тракийски“ и „балканджийски“ произход. Според данните, които посочват изпълнителите на песни, за корените на техните деди , една

част са от Котленско (Станка Маринова), Еленско (Ненка Пеева), Шуменско (Еленка Павлова).

Принадлежността на това българско население към източното православие, определя календарните обреди и песенния фолклор. Това население е циклизирано своите трудови и празнични прояви около календарните обреди, през цялата година. Доказателство за това са именно разказите на информаторите за тази празнична обредност, които са отразени във Втора глава. А изследваните песни по ситуативна обвързаност (функционалност), които са неотменна част на тази обредност са най-сигурният ориентир за старинността и за характера им. Знанието и съхраняването на песните, споделено от носителите на песенната традиция, разкрива важни особености според ситуацията на функциониране. Песните са се пеели някога на нивата, на мегданското хоро, на седянка, „на маса“, а според контекста им на употреба – на семейни тържества, по сватби, по седенки, по сборове. През периода, когато проучваните песни са били в активния репертоарен фонд на своите носители и изпълнители (до 1940 година, преди преселванията), те са били с ограничено функциониране, заради забрани на румънските власти. Въпреки неблагоприятните условия много от българските народни песни са съхранени и достигнали до наши дни. Най-запазен жанр в репертоара на преселниците остават обредните песни: предимно коледарски, лазарски и на буенец; песни на хоро и на седянка и най-много на трапеза.

Коледарските песни, записани от трите селища, представляват благодарен изследователски материал. Застъпени са някои моменти от коледуването – от песен при влизане в двора на стопанина (№ 1), песен за станиника (№ 2), песен за момата (№ 3), благословията на станиника и други песни до разотиването. По отношение на метрума, почти всички песни са в неравноделния, петвременен – записани в размер 5/8 и 5/16 и само една в размер 2/4. Песните от този цикъл в проучвания регион притежават обогатена ритмическа реализация в разнообразни структури, типични за Добруджа. Осмосричникът от вида 4 + 4 срички е характерен в изграждането формата на стиха. Освен като основен стих, той се явява разнообразен и развит, чрез рефрени и вметки с различен брой срички. Разнообразни са ладовите структури на коледарските песни. Тоновият им обем варира от йонийски пентахорд, през дорийски хексахорд и хептахорд до еолийски октахорд. Музиката на песните носи характерната източнобългарска коледарска мелодика.

Съхранените и записани песни на „буенец“ са много от трите селища. Запазени са всичките им характерни музикални белези, които се откриват в мелодиката, чрез метроритъма. Мелодиите на пролетните, момински песни са в размер 2/4, но има и в размер 5/8. Преобладават песните в диатоничните ладове, като само една песен е в хроматичен лад.

Малко са съхранените трудови песни от трите селища. Навлизането на нетипични за жетварската песен видове в този жанр е резултат и от упадъка на жанра, от въвеждането на механизирания жетва. Редица трудови дейности на открито са съпроводени или със специални за съответния труд песни, или с песни, заимствани от различни цикли – хороводни, на трапеза, седенкарски и др. Типичната бавна, жетварска песен със всички нейни специфики, провиквания, не намира място в песенните образци в това изследване. Те отдавна са забравени. Жетварски хороводни песни със съобщителна функция „по пътя“ са характерните песни. Песните за „по пътя“ на връщане от нивата в повечето случаи са твърде различни по мелодика, темпо и начин на пеене от обикновените жетварски песни (като пример номер № 20 с. Овчарово). Отликите между обикновените жетварски песни и песните за „по пътя“ се изразяват най-често в по-слабото орнаментиране и най-вече в темпото, което е особено характерен белег. При песните от тази група се очертават почти винаги в размер 2/4 и в неравноделния – 7/8. Друг отличителен белег на песните в размер е наличието на думите „ходи“, „върви“ и др. Тези песни са с пълзяща мелодия. Те са с тонов обем, кварта (№ 21) и малка септима (№ 22) и двете песни с подосновен тон. В песните по път, на връщане от жетвата не се наблюдават променливи степени, докато в обикновените жетварски песни е точно обратното. Причината вероятно е в това, че песните „по пътя“ се изпълняват групово и свободата на изпълнителите е поограничена: при колективното пеене е задължително да има спятост. Липсва един от най-характерните белези на жетварската песен – провикването. Но на връщане от нивата то не е нужно. В отделни трудови песни връзката с жетварските е очевидна: песни при копане на лозе и гроздобер.

Хороводните празнични песни са значителен брой. Това са предимно мелодии, в размер 2/4, 5/8, 7/8. Хороводните песни нямат тази стабилност, каквато има обредните или дори жетварските. Това са едни от най-често изпълняваните песни, следователно и най-силно подложени на промени. Ако песните на трапеза или седянка могат да се изпълняват в село само от изтъкнати, певици и певци, то хороводната

песен се пее от почти цялото население. По начало към единния песенен репертоар се добавят и нови песни, като се достига до съществени различия. Въпреки това има и доста близки варианти, които показват връзките от преди преселването. При съпоставка на хороводни песни от това изследване с тези от други сборници се установява съвпадащи по текст и мелодия варианти.

Изследвания материал показва, че седемкарските песни са твърде малко, те са предимно безмензурни, добре орнаментирани песни, които се отличават с лирично съдържание. Мелодиите им носят съответно лиричен или епичен характер, различни са по ритъм и метрична форма.

Най-много са записаните песни на трапеза. Техният кръг на разпространение е най-разширен. Преобладават безмензурните, добре орнаментирани песни. Мелодиите са развити в сравнително широк тонов обем до амбитус – октава, нона.

В песенния материал от трите селища намират място образци от диатоничните ладове, с изключение на само една песен в хроматичен лад –макам хиджас.

От представените анализи на 60 песни от три села, разположени в Североизточна Добруджа, се установяват следните местни белези, запазени до днес:

- Мелодичният строеж на песните показва съществена близост до типичния на Добруджанската фолклорна област в общ план: видове мелодично движение, мелодични стереотипи, проявени в началото, полузаклученията и заключенията, ритмичен и интервалов строеж, орнаментика.
- Мелодиите се разгръщат в широк тонов обхват, достигащ до октава и нона в безмензурните песни.
- Преобладаваща ладова организация е диатоничната, представена от: еолийски, дорийски, фригийски, йонийски и биладов строеж в съотношение е олийски-фригийски лад, дорийски-еолийски лад. Представител на хроматичния тонов род е макам „хиджас“.

3.5. Съвременно състояние на народната песен и маниер на изпълнение.

Стильт на добруджанските народни песни е чист, български – както по отношение на изпълнение така и по отношение на музикални и поетични белези. Бидейки под румънско господство, българите губят контакт с родината, но песенният фолклор остава неподатлив на румънско влияние. Относителната им откъснатост и затвореност са

създали естествена възможност тази компактна маса да общува чрез езика си и фолклора по-активно. А това са условия да се запази самобитната култура, пренесена от деди и прадеди и да се предава на поколенията.

Наблюдението върху записаните през годините песни от трите села, които попадат в това изследване, е, че основният им носител са жени. През 80-те и началото на 90-те години на XX век, тези песни се знаят и пеят най-вече от възрастни жени, родени между 1910 и 1937 година. Според данни от предходни публикации, (Научната експедиция през 1974 г.) през 50-те и 60 –те години на XX век, песните се пеят както от възрастни, така и от по-млади, но те не са същите изпълнители, които ще ги пеят и предават и на следващите поколения, достигнали до наши дни.

Песните се пеят от селски жени, а професионалните народни певици ги включват в репертоара си през 70-те години на миналия век, след създаването на ансамбъл „Добруджа“ – гр. Добрич. Авторът на това изследване е една от първите сред младото поколение, които през 80 – 90-те години сами откриват нуждата да издирят, съхранят и включат в репертоара си „неизпяти“ песни от този регион. Като дългогодишен „артист – певец“, солист в Държавен фолклорен ансамбъл „Тракия“, град Пловдив, аз съм се изявявала на сцена и записала в БНР, две от песните, които са част от това изследване – „Из двор ти ходя, любе ле“ и „Брала мома божур цвете“. Както казва Лозанка Пейчева „...народната песен е взета от рожденото си място и е сложена на сцената. Тази форма, в която се пее на седянка и на полето, публиката я е виждала и сама тя е участвала в този процес, за нея това е всекидневие“ [Пейчева, Л. 2008:191].

Днес повечето от песните, съществуват предимно на сцената, и то благодарение на художествената си функция и стойност. Песните от това изследване в едната си част са били репертоара на информаторите, като индивидуални изпълнители, а също така в този на вокални групи и самодейни състави, в който са участвали. През 70-те и 80-те години системата за художествена самодейност през този период е особено развита. Сценичното представяне на народните песни от техния репертоар се свързват с прояви, като регионални и национални събори за народно творчество. Ежегодният събор в местността Славната канара край село Дебрене е място за изява и на информаторите – самодейци.

Добруджанската песен има своята оригиналност на мелодика, орнаментика и характерно звукоизвличане. Маниерът на народното

пеене у добруджанката е възникнал от живата народна реч, от речева-та интонация произлизат и изпълнителските прийоми. Овладяването на диалектния говор е в пряка връзка с изграждането на характерния певчески стил в добруджанска фолклорна област. Маниерът на пеене и фонетиката на езика са органически свързани като елементи на народната музикална реч [Кушлева, А. 1996:22].

Като характерност по отношение на орнаментика и артикулацията на звука (щриха), в добруджанската народна песен щрихът „*легато*“ е в основата на нейното изпълнение. Това най-ярко личи в безмензурните песни, в които освен продължително разпяване на отделните гласни, орнаментът, който доизгражда в много случаи мелодичната структура, не нарушава този щрих [Кушлева, А. 1996:23].

За характера на орнаментирането на мелодиите, особено безмензурните и от трите селища допринася и индивидуалният стил на изпълнителите. Всяка една изпълнителка орнаментира по свой начин – едни по-слабо, но с усет към извайване на формата, а други майсторски орнаментират.

Добруджанските народни певици се открояват с яркото си открито пеене и сребрист метален тембър, чрез употребата на трудните за изпълнения „групета“ и „каскади“ предават една завладяваща прелест на народната песен.

Заклучение

Песента заема голям дял в живота на преселниците – добруджанци. Не без основание е популярното твърдение, че тя придружава човека от малък до гроба му при всички обществени положения, трудови занятия и празнични състояния. Песента у добруджанци се изпълнява от всички – всеки според дарбите си, за свое удовлетворение, при всеки удобен случай. Добруджанци ревностно пазят, изпълняват и предават своят песенен фолклор особено през годините на румънското господство, „...за да не се изгуби“. Начин на „нарочно“ предаване на песенния фолклор на децата от страна на възрастните, става самодейно, като малките слушат или имитират по-възрастните

Добруджанската народна песен, която се е запазила до днес по интуитивен път, благодарение на приемствеността от поколение на поколение. Нейната специфика относно музикален език и начин на изпълнение са основата, тя да съхрани принадлежността си към дадена музикално-фолклорна област. Като част от традиционното културно наследство при изследване на народната песен се наблюдават множество отлики, специфики, варианти, които са резултат от проявлението на основните ѝ локални белези.

Настоящият дисертационен труд „Особености на песенния фолклор в Североизточна Добруджа“ е изследване, съобразено с изпълнение на основната цел. Разработката съдържа увод, три глави, заключение, използвана литература и седем приложения. Общият обем на теоретичната част обхваща **153** страници. Съжденията са илюстрирани с 20 таблици; в книжното тяло са приложени 60 нотни примера и 7 приложения.

Общият обем на труда с приложенията е **240** страници.

В Увода на труда се подчертава актуалността на проблема и неговата значимост. Точно са представени обекта, предмета, целта и задачите. Целта конкретизира задачите, които структурират отделните глави в теоретичен и приложен аспект. Заявената методологична рамка, формулирана ясно и прецизно намира израз в следните методи: исторически, теренно изследване и интервюта, анализ, синтез, сравнителен, класификация и обобщение.

Направеният теоретичен обзор на публикации по темата доказва липсата на разработки в тази посока, което определя приносния характер на дисертационния труд. Хипотезата ми бе, че:

- събирането и обследването на непубликувани народни песни, от различни селища на Североизточна Добруджа
- анализирането на фолклорни образци по различни показатели
- сравняването на получените резултати с тези от вече изследвани фолклорни образци от Добруджа, ще позволи да се направят важни изводи за уникалността на песенния музикален фолклор от Североизточна Добруджа.

В Първа глава на труда озаглавена „Географско разположение и исторически сведения на селищата от Североизточна Добруджа“ се прави преглед на географските, исторически и демографски сведения и процеси, оказали влияние за духовното развитие на населението и опазване на песенния фолклор. Преселеното северно-добруджанско население по силата на Крайовския договор от 1940 г. е последното, което попълва демографското разнообразие в Добруджа.

Във Втора глава „Обществена, материална и духовна култура в Североизточна Добруджа“ се проследява важната роля на институциите (читалища и училища) за съхранението, популяризирането и развитието на местния песенния фолклор. Изцяло са проучени и анализирани песните по функция и тематика.

Трета глава „Специфика на песенния фолклор и маниер на изпълнение“ събраните на терен песни, нотирани и анализирани, представят за първи път песни на населението на Медово, Овчарово и Кардам.

Направените анализи на музикалния език показват специфични особености относно изразните средства – мелодика и орнаментика, ладова организация, амбитус, метроритмика, говорен диалект, форма и структура на стиха.

Изводи

Разгледаният материал даде възможност за редица други наблюдения, далече надхвърлящи рамките на това проучване, а това позволява да се направят изводи в няколко насоки.

Несъмнено, съхранените „неизпяти“, песни от региона на Североизточна Добруджа, са наследство на една вековна традиция и не е възможно да се анализират, да се оценяват без връзката им с традиционния фолклор. Установи се, че стилът на местната песен е характерен, добруджански, както по отношение на изпълнение, така и по музикални и поетични белези.

Сравнителните анализи на песни от различни региони, показват техните мелодически и текстови варианти. Видими сходства има, различията са в тяхната приложна функция и изпълнителска интерпретация.

Изведените в таблиците резултати недвусмислено дават точна характеристика на песенните образци от региона. Метрумите са сведени до няколко основни вида: от равноделните преобладават двувременните, а от неравноделните – петвременните и седемвременните. Липсва онова разнообразие на комбинирани метруми и размери с числители 11, 12, 14 и др., характерни за музикалния фолклор на Западна България.

При разглеждане на песните откъм мелодическата им страна, се установява доминиране на образци в сравнително широк тонов обем, по-разгърната структура, типичната за добруджанската песен орнаментика. Една от най-характерните мелодически особености на някой от разглежданите безмензурни песни е мелодическата модулация от типа съпоставяне на едноименни ладови структури. При еднакъв финален тон се противопоставят, звучат непосредствено един след друг звукореди с различен интервалов строеж с един или повече променливи тонове.

По тези белези песенният фолклор на селищата от изследвания регион си прилича с този на цялата Добруджанска фолклорна област и е типичен представител на източния стил, доста различен от запад-

ния, за който са характерни песни в тесен тонов обем, кратки структури, други диатонични и хроматични ладове и метроритмика.

Приложенията в труда имат доказателствен характер.

В труда се открояват следните приноси

В теоретичен аспект:

На първо място, изследването е принос в конкретното решаване на поставените изследователски задачи и същевременно е принос в съхранението на автентично песенно творчество от музикалния фолклор на Североизточна Добруджа.

Вторият не по-малко значителен принос е по отношение резултатността от подобна форма на научно изследване на регионален принцип. Изследването на група българи, преселници от румънска Добруджа, представя възможност за проследяване върху музикалния ни фолклор в исторически план, и което е по-важно – доказателствата за неговото датиране, чрез белезите и особеностите на самия автентичен материал.

За първи път се прави изследване на песенния фолклор в селата – Кардам, Медово и Овчарово, намиращи се на територията на Североизточна Добруджа. Събраните на терен 60 песни, дешифрирани и изследвани се представят за първи път.

В практически аспект:

Събраните на терен и дешифрирани песни от докторанта, могат да бъдат издадени в самостоятелен сборник.

Направени са изводи, които правят информацията в разработката практически приложима.

Представеният дисертационен труд „Особености на песенния фолклор в Североизточна Добруджа“ допълва регионалните изследвания в областта. Положените усилия да бъдат разгледани проблемите, свързани с основната цел на изследването, отразяват сегашното състояние на народната песен и маниер на изпълнение. С него авторът няма претенцията за цялостно изчерпване на проблемите, разглеждайки уникалността на народната песен, съобразена с променящите се социални условия на живот, преосмисляне на културните ценности и форми на проявление. Явявайки се продължител на регионалните изследвания, дисертацията ще обогати музикално-фолклорната наука, ще бъде полезна за изследователи, изпълнители, педагози и любители на народната песен.

Списък на авторските публикации, свързани с темата на дисертационния труд

1. Даутовска, Станка (2014). *„Специфика и проблеми на регионалните фолклористични проучвания“* В: „Общество, образование, личност“ УИ „Паисий Хилендарски“ 30 години Педагогически факултет, стр. 136 – 141
2. Даутовска, Станка (2015). *„За моделите на претворяване на българския музикален фолклор“* :УИ „Паисий Хилендарски“, научно списание „Докторантски изследвания“, брой 2, стр. 144 – 151,
3. Даутовска, Станка (2015). *„Народната музика в музикалната индустрия – Исторически аспекти“*. УИ „Паисий Хилендарски“, В: „Ценности, мотивация и креативност в образованието“ стр. 44 – 51.
4. Даутовска, Станка (2016). *„Съхраняване на фолклорната музика чрез учене и преподаване“* УИ „Паисий Хилендарски“, В: „Детето и съвременния свят“ стр. 94 – 100
5. Даутовска, Станка (2017). *„Българският песенен фолклор и мястото му в нашето съвремие“* Научни трудове на Съюза на учените в България – Пловдив, том IV стр. 281 – 283.

Използвана литература:

Арнаудов, Михаил (1923). *Северна Добруджа. Етнографски наблюдения и народни песни*. Сборник Народни умотворения, наука и народопис, т. XXXV. София: Българска академия на науките.

Бешков, Любен (1998). *Бележити добруджанци. Книга първа*. Добрич.

Димитров, С., К. Манчев (1971). *История на балканските народи (XV – XIX в.)*. София: БАН.

Дуков, Любомир (1974). *Етнографски, фолклорни и езикови проучвания*. София: БАН

Живков, Тодор Ив. (1977). *Народ и песен*. София: Издателство на БАН.

Иречек, Константин (1978). *История на българите*. София: Наука и изкуство

Кауфман, Николай (1976). „*Някои общи черти и различия между народната музика на бесарабските българи и добруджанците*“. В: Росица Ангелова, Тодор Ив. Живков.

Кауфман, Николай (2003). *Български народни песни на полски труд*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.

Лебедева, Румяна (2006). *Златна Добруджа в българското етнокултурно пространство*. София: Издателство „Захари Стоянов“.

Литова-Николова, Лидия (1988). *Българска народна музика*. София: Издателство Музика.

Нягулов, Благовест (2007). *История на Добруджа. Том 4. Велико Търново*. ИК. Фабер.

Пейчева, Лозанка (2008). *Между Селото и Вселената. Старата фолклорна музика от България в новите времена*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.

Романски, Стоян (1915). *Народописна карта на нова Румънска Добруджа. Списание на БАН*, кн. XI. София.

Самоковлиева, Мария (1995). „*Българските народни обичаи и участието на децата в тях*“, Музика, София, 1995 г.

Топалов, Георги (2005). *Речник на селищните наименования в Добричка област* Добрич: ИК. Матадор